

ผู้เรียบเรียง

รศ.จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ
ผศ. ดร.วีรวัฒน์ อินทรพร

ผู้ตรวจ

ศ. ดร.ดวงมน จิตรจำนงค์
รศ. ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกุล
รศ. ดร.อาทิตย์ ชีวณิชย์กุล

บรรณาธิการ

รศ. ดร.วัชรพล วิบูลยศริน

ผศ. ดร.ณัฐา คำชู

ค.บ. (ภาษาไทย) เกียรตินิยม, ค.ม. (ภาษาไทย), ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย)
ศศ.บ. (ภาษาไทย), กศ.ม. (ภาษาไทย), อ.ด. (ภาษาไทย)

อ.บ. (ภาษาไทย) เกียรตินิยม, อ.ม. (ภาษาไทย), อ.ด. (ภาษาไทย)
กศ.บ. (ภาษาไทย), อ.ม. (ภาษาไทย), อ.ด. (ภาษาไทย)
อ.บ. (ภาษาไทย) เกียรตินิยม, อ.ด. (ภาษาไทย)

ค.บ. (ภาษาไทย-เทคโนโลยีการศึกษา) เกียรตินิยม, ศศ.บ. (ไทยคดีศึกษา),
ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.ม. (การสอนภาษาไทยในฐานะภาษาต่างประเทศ),
M.A. (Language Teaching), ค.ด. (เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา)
ศศ.บ. (ภาษาไทย) เกียรตินิยม, ศศ.ม. (ภาษาไทย), อ.ด. (ภาษาไทย)

จัดพิมพ์โดย บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

ฝ่ายการตลาด, ฝ่ายผลิตและจัดส่ง, ฝ่ายการเงินและบัญชี :
๖๕/๑๐๕ หมู่ ๑ ซ.พระแม่กาวันย์ ต.บ้านใหม่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐
โทร. ๐ ๒๕๘๔ ๕๘๘๕, ๐ ๒๕๘๔ ๕๘๘๓, ๐ ๒๕๖๑ ๔๕๘๐-๒
โทรสาร ๐ ๒๕๖๑ ๕๕๘๓, ๐ ๒๕๘๒ ๒๓๑๓
ฝ่ายวิชาการ :
๘๗/๑๒๒ ถ.เทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทร. ๐ ๒๕๕๕ ๔๘๘๘-๒๐, ๐ ๒๕๕๓ ๘๑๖๘-๕ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๕๒๓

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘
พิมพ์ครั้งที่ ๑
จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม
ISBN 978-616-07-2874-9
ราคา ๘๙ บาท
สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ
ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย **วรรณคดีและวรรณกรรม ๕** ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕
เรียบเรียงขึ้นตามมาตรฐานการเรียนรู้ **ตัวชี้วัดระหว่างทาง**และ**ตัวชี้วัดปลายทาง** ของกลุ่มสาระ
การเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเรียนเล่มนี้ปรับปรุงเนื้อหา สอดแทรกความรู้เสริมให้ทันสมัย สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่าน**กิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุก (Active Learning)**
ซึ่งเป็นแนวทาง ในการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความคิดขั้นสูง (Higher Order Thinking) เพื่อ
ให้ผู้เรียนมีวิจารณญาณ การวิเคราะห์ การคิดแก้ปัญหา การประเมิน การตัดสินใจ และการสร้างสรรค์
รวมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ด้านภาษาไทยด้วยการบูรณาการโดยใช้**โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning)** เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงให้ผู้เรียนได้มองเห็นสภาพแวดล้อมใกล้ตัว ปัญหาของชุมชน สังคม
หรือประเทศชาติ และแนวทางการป้องกันแก้ไข ซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถนำ
ความรู้และทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาหรือใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นในโลก
แห่งอนาคตได้ ซึ่งเป็นสมรรถนะสำคัญในศตวรรษที่ ๒๑

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบ
องค์รวมทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อีกทั้งอำนวยความสะดวก
ต่อครูผู้สอนที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุเป้าหมาย
ของหลักสูตร

ฝ่ายวิชาการ บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

<https://eqrco.de/a/m3YIT>

สารบัญ

บทนำ

การวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้น

๑

๑ การวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้น	๒
๒ ความงามทางวรรณศิลป์	๖
๓ กลวิธีทางวรรณศิลป์	๘

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี

๒๙

๑ ความเป็นมา	๓๐
๒ ประวัติผู้แต่ง	๓๓
๓ วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๓๓
๔ ลักษณะคำประพันธ์	๓๓
๕ เรื่องย่อ	๓๔
๖ เนื้อหา	๓๕
๗ บทวิเคราะห์	๔๖
๘ บทวิจารณ์	๕๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๒

ลิลิตตะเลงพ่าย

๕๙

๑ ความเป็นมา	๖๐
๒ ประวัติผู้แต่ง	๖๐
๓ วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๖๑
๔ ลักษณะคำประพันธ์	๖๑
๕ เรื่องย่อ	๖๔
๖ เนื้อหา	๖๖
๗ บทวิเคราะห์	๘๓
๘ บทวิจารณ์	๙๓

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๓

บทละครพูดคำฉันท์ เรื่องมัทนะพาธา

๙๙

๑ ความเป็นมา	๑๐๐
๒ ประวัติผู้แต่ง	๑๐๑
๓ วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๑๐๔
๔ ลักษณะคำประพันธ์	๑๐๔
๕ เรื่องย่อ	๑๐๔
๖ เนื้อหา	๑๐๕
๗ บทวิเคราะห์	๑๑๖
๘ บทวิจารณ์	๑๒๑

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๔

คัมภีร์จันทศาสตร์
แพทยศาสตร์สงเคราะห์

๑๒๕

๑	ความเป็นมา	๑๒๖
๒	ประวัติผู้แต่ง	๑๒๘
๓	วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๑๒๘
๔	ลักษณะคำประพันธ์	๑๒๘
๕	เรื่องย่อ	๑๒๙
๖	เนื้อหา	๑๓๑
๗	บทวิเคราะห์	๑๓๘
๘	บทวิจารณ์	๑๔๔

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๕

โคลนติดล้อ
ตอนความนิยมเป็นเสมียน

๑๔๙

๑	ความเป็นมา	๑๕๐
๒	ประวัติผู้แต่ง	๑๕๑
๓	วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๑๕๒
๔	ลักษณะการประพันธ์	๑๕๒
๕	เรื่องย่อ	๑๕๒
๖	เนื้อหา	๑๕๓
๗	บทวิเคราะห์	๑๕๗
๘	บทวิจารณ์	๑๖๒

บทอาขยาน	๑๖๕
บรรณานุกรม	๑๖๖

บทนำ

การวิจารณ์วรรณคดี เบื้องต้น

สาระที่ ๕ วรรณคดีและวรรณกรรม

มาตรฐาน ท ๕.๑ เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

ตัวชี้วัดระหว่างทาง

- ท ๕.๑ ม.๔-๖/๑ วิเคราะห์และวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมตามหลักการวิจารณ์เบื้องต้น
- ท ๕.๑ ม.๔-๖/๒ วิเคราะห์ลักษณะเด่นของวรรณคดีเชื่อมโยงกับการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของสังคมในอดีต
- ท ๕.๑ ม.๔-๖/๓ วิเคราะห์และประเมินคุณค่าด้านวรรณศิลป์ของวรรณคดีและวรรณกรรมในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ
- ท ๕.๑ ม.๔-๖/๔ สังเคราะห์ข้อคิดจากวรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

สาระสำคัญ

การวิจารณ์ คือ การมุ่งพิจารณาแยกแยะส่วนประกอบที่สำคัญ ซึ่งให้เห็นลักษณะเด่นของบทประพันธ์ และสามารถอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแต่ละส่วนในบทประพันธ์ เพื่อเข้าใจสารในบทประพันธ์ จากนั้นประเมินคุณค่าวรรณคดี โดยใช้ความรู้ด้านความงามทางวรรณศิลป์และกลวิธีทางวรรณศิลป์เป็นความรู้พื้นฐาน

สาระการเรียนรู้

- ๑ การวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้น
- ๒ ความงามทางวรรณศิลป์
- ๓ กลวิธีทางวรรณศิลป์

คำถามกระตุ้นความสนใจ

นักเรียนคิดว่า การวิจารณ์ และการแสดงความคิดเห็น
เหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

๑ การวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้น

คำว่า **วิจารณ์** คนทั่วไปมักจะใช้ในความหมายว่า การแสดงความคิดเห็นหรือการติชมความเข้าใจเช่นนี้มีส่วนถูกต้องอยู่บ้าง แต่การวิจารณ์มีความหมายลึกซึ้งกว่าการแสดงความคิดเห็นหรือการติชม

การแสดงความคิดเห็นเป็นการแสดงความคิดเห็นความรู้สึกล่อสิ่งที่เราพบเห็น มีทั้งการสนับสนุน การโต้แย้ง การอนุমান โดยผู้แสดงความคิดเห็นใช้ทฤษฎี แนวทาง หลักเกณฑ์ทางวิชาการด้านใดด้านหนึ่งมาประกอบ เช่น เมื่อครูตรวจเรียงความของนักเรียน นอกจากจะแก้ไขข้อบกพร่องทางด้านภาษาแล้ว ครูแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมไว้ในตอนท้ายของเรียงความชิ้นนั้น ๆ ว่าเนื้อหาสาระเป็นอย่างไร นักเรียนควรระวังหรือปรับปรุงเรื่องใด แต่การวิจารณ์เป็นการแสดงความคิดเห็นและการอธิบายปฏิกิริยาทางอารมณ์ของตนที่มีต่อสิ่งที่มากระทบเรา โดยมีทฤษฎีแนวทางหลักเกณฑ์มาอธิบายอย่างเป็นระบบและเหตุผล

การวิจารณ์เป็นธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อเราชมภาพยนตร์เรื่องหนึ่ง ฟังเพลงเพลงหนึ่ง อ่านหนังสือเล่มหนึ่ง เรามักจะวิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระ กล่าวกันว่า ใครก็ตามที่เปรียบเทียบสิ่งที่พบในหนังสือกับประสบการณ์ของผู้อ่านเอง หรือใครก็ตามที่เปรียบเทียบหนังสือเล่มหนึ่งกับหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ผู้นั้นได้เริ่มกระบวนการวิจารณ์แล้ว การวิจารณ์เกิดขึ้นเมื่อเราอ่านงานใด ๆ หรือเสพงานศิลปะไม่ว่าจะรูปแบบใดแล้วกลับมาใคร่ครวญถึงงานนั้นอีกครั้ง

การวิจารณ์จึงถือเป็นกิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์ ในการวิจารณ์เราสามารถแสดงความคิดเห็นของเราได้อย่างมีเหตุผล และทราบได้ที่เรายังมีเหตุผล เราก็สามารถชักชวนให้ผู้อื่นเห็นด้วยกับเราได้ ในทางกลับกัน เราก็อาจคล้อยตามความเห็นของผู้อื่นได้ด้วย เพื่อที่จะสามารถค้นพบข้อสรุปที่เป็นธรรม หรือครอบคลุมที่สุดของงานศิลปะ กล่าวโดยสรุป การวิจารณ์ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนะกันเพื่อสร้างความเข้าใจอันลึกซึ้งต่องานศิลปะ

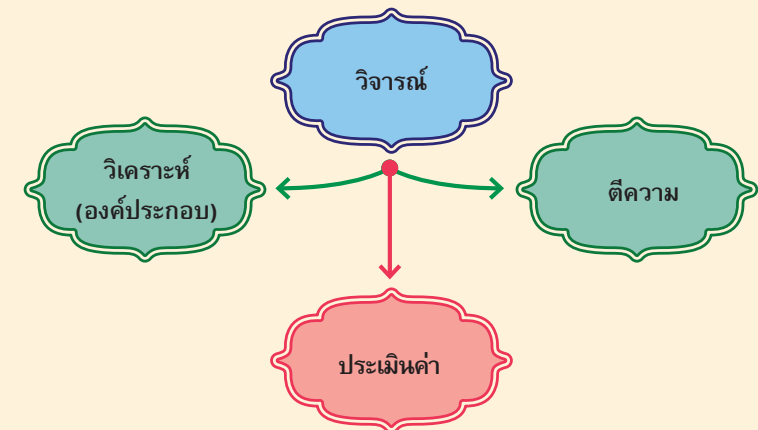
ในแง่ของวิชาการทางวรรณคดี การวิจารณ์มีขอบเขตกว้างขวางมากหมายรวมถึงการชำระต้นฉบับวรรณคดีโบราณ การสร้างประวัติวรรณคดี การตีความและการตัดสินคุณค่าของวรรณกรรม การตอบคำถามว่าวรรณคดีคืออะไร มีไว้เพื่ออะไร เกี่ยวกับมนุษย์อย่างไร การคาดคะเนและกระตุ้นเพื่อส่งเสริมงานสร้างสรรค์ใหม่ ๆ และเพื่อสร้างเสริมบรรยากาศที่วรรณคดีสามารถแสดงบทบาทได้อิสระ

ในแง่อุดมคติการวิจารณ์งานศิลปะ คือ การปลุกสติและสร้างความตื่นตัวในเรื่องของชีวิตและสังคม ผู้ที่จะวิจารณ์งานศิลปะได้ต้องเป็นผู้สนใจเรื่องของศิลปะเป็นพิเศษ เป็นคนช่างสังเกต รอบรู้ทั้งในศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและศาสตร์สาขาอื่น ๆ เช่น ปรัชญา สังคมวิทยา จริยศาสตร์ และสามารถแสดงความคิดเห็นของตนที่มีต่อศิลปะได้อย่างมีเหตุผล ด้วยการใช้อย่างที่สื่อความไปยังผู้อื่นได้ คำพูดที่ผู้วิจารณ์กล่าวออกมานั้น ควรแสดงให้เห็นว่า ผู้วิจารณ์ได้ใช้หลักการและเหตุผล พินิจพิจารณาและไตร่ตรองงานศิลปะอย่างสุขุมลุ่มลึกแล้ว มิใช่กล่าวถ้อยคำหรือแสดงความคิดเห็นความรู้สึกส่วนตัวอย่างเลื่อนลอย

ยิ่งไปกว่านั้น ผู้วิจารณ์ควรจะได้ศึกษาพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมของตนให้ถ่องแท้ เพื่อที่จะสามารถชี้ให้เห็นถึงเอกลักษณ์ที่แท้จริงของสังคมของตน อย่างไรก็ตาม การอ่านวิจารณ์ในระดับพื้นฐานจำกัดขอบเขตการวิจารณ์ไว้เพียงการตีความและการตัดสินคุณค่าของวรรณกรรม

การวิจารณ์โดยนัยนี้มุ่งพิจารณาแยกแยะส่วนประกอบที่สำคัญ ชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของบทประพันธ์ชิ้นหนึ่ง ๆ และอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบแต่ละส่วนในบทประพันธ์ เพื่อเข้าสู่สารในบทประพันธ์ชิ้นนั้น ๆ สุดท้ายต้องวินิจฉัยคุณค่าของบทประพันธ์นั้นด้วย

❖สรุป : การวิจารณ์ประกอบด้วยการวิเคราะห์ การตีความ และการประเมินคุณค่า❖

องค์ประกอบของการวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมตามแผนผัง อธิบายได้ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ การวิเคราะห์เป็นขั้นตอนแรกของการวิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรม เป็นการแยกแยะองค์ประกอบของวรรณคดีเพื่อดูการประกอบส่วนต่าง ๆ ได้แก่ โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก ตลอดจนกลวิธีของผู้แต่ง เพื่อให้รู้จักส่วนประกอบต่าง ๆ ของวรรณคดีและวรรณกรรม เรื่องที่นำมาวิจารณ์

อย่างไรก็ตามควรคำนึงว่า องค์ประกอบแต่ละส่วนของวรรณคดีและวรรณกรรมนั้น มีความสัมพันธ์กัน การวิเคราะห์องค์ประกอบโดยแยกออกเป็นส่วน ๆ นั้นเป็นการแยกเพื่อให้เห็นชัดเจนว่า แต่ละส่วนมีรายละเอียดอย่างไร แต่เมื่อแยกแยะแล้วก็ควรจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้นที่เป็นภาพรวมหรือเรียกว่า “เอกภาพของวรรณคดีและวรรณกรรม” เช่น การสร้างโครงเรื่องและตัวละครเช่นนั้น มีผลอย่างไรต่อการนำเสนอความคิดสำคัญของเรื่อง หรือฉากและบทสนทนามีส่วนสำคัญอย่างไรต่อการดำเนินเรื่อง เช่น ช่วยสร้างบรรยากาศ ช่วยเน้นย้ำความคิดสำคัญของเรื่องให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒. การตีความ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก เพราะเป็นการค้นหาความหมาย หรือ “สาร” สำคัญของเรื่อง การตีความไม่ใช่การถอดคำประพันธ์หรือการแปลคำศัพท์ แต่เป็นการพิจารณาความหมาย ซึ่งอาจเป็นทั้งความหมายเชิงความคิดและความหมายเชิงอารมณ์ที่ผู้แต่งนำเสนอไว้ในวรรณคดีและวรรณกรรม

การตีความจะต้องพิจารณาตัวบทอย่างละเอียดผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ได้วิเคราะห์ไปแล้ว ในขั้นที่ ๑ โดยพิจารณาองค์ประกอบทุกส่วน อย่างไรก็ตาม ในวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน ผู้วิจารณ์ ๒ คนอาจตีความต่างกันขึ้นอยู่กับมุมมองและหลักทฤษฎีที่ใช้ในการวิจารณ์ ซึ่งอาจไม่มีใครผิดใครถูก แต่สิ่งที่สำคัญคือการอธิบายเหตุผลที่หนักแน่นสมเหตุสมผล และการยืนยันจากหลักฐานที่ปรากฏในตัวบทวรรณคดีและวรรณกรรม

๓. การประเมินค่า เป็นขั้นของการพิจารณาข้อดีข้อด้อยทั้งในด้านองค์ประกอบ กลวิธีการแต่ง และความคิดที่เสนอไว้ การประเมินค่าควรพิจารณาความประสานกลมกลืนทั้งรูปแบบและเนื้อหาของวรรณคดีและวรรณกรรม โดยจะต้องเป็นไปอย่าง “เที่ยงตรง” ปราศจากอคติหรือการตั้งธงคำตอบไว้ล่วงหน้า แม้ไม่อาจหลีกเลี่ยงความเห็นส่วนตัวของผู้วิจารณ์ คือความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของตน แต่ก็ควรมีหลักวิชาทางวรรณคดีวิจารณ์ที่สามารถอธิบายการประเมินค่าได้

อนึ่ง ผู้วิจารณ์จำเป็นต้องทำความเข้าใจว่า การวิจารณ์เป็นกิจกรรมในลักษณะที่เป็นทั้งความเห็นส่วนตัวและความคิดเห็นที่อิงกับข้อเท็จจริงหรือหลักวิชา

ความเห็นส่วนตัวหรือเรียกเป็นคำศัพท์ได้ว่า “อัตวิสัย” เป็นแนวคิดที่เชื่อมั่นในความคิดเห็นส่วนตัว เป็นมุมมองที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือความรู้สึกส่วนบุคคลซึ่งส่งผลให้ความคิดเห็นแต่ละคนแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ ความเชื่อ และความรู้สึก

ส่วนความคิดเห็นที่อิงกับข้อเท็จจริงและหลักวิชาการหรือเรียกเป็นคำศัพท์ได้ว่า “ภาววิสัย” เป็นความคิดเห็นที่ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงหรือหลักวิชาที่พิสูจน์ได้ เป็นความคิดเห็นที่พยายามให้เป็นกลาง โดยไม่อิงกับความเห็นส่วนตัว ซึ่งไม่ว่าใครก็ตามถ้าใช้ข้อเท็จจริงหรือหลักวิชาในการพิจารณาสิ่งเดียวกัน ก็ย่อมจะมีความคิดเห็นที่คล้ายคลึงกัน

วรรณกรรมเป็นงานศิลปะที่มีลักษณะพิเศษ ต่างกับสิ่งอื่นที่อุบัติขึ้นแล้วโดยธรรมชาติ

กล่าวในแง่ของผู้สร้างวรรณกรรมเกิดขึ้นได้เพราะผู้แต่ง กระบวนการสร้างสรรค์วรรณกรรม ต้องมีผู้ชี้ขาด มีผู้กำหนด มีผู้แต่ง ดังนั้น การสร้างสรรค์วรรณกรรมจึงหนีลักษณะอัตวิสัยไม่พ้น

แต่ก็มีบ้างที่ผู้แต่งบางคนพยายามที่จะทำให้กระบวนการสร้างสรรค์มีลักษณะที่เป็นภาววิสัยให้มากที่สุด คือ ตั้งหลักเกณฑ์ไว้ว่า จะวางตัวเป็นกลางที่สุด จะสร้างโลกแห่งวรรณกรรมที่มีชีวิตขึ้นมา โดยที่ผู้แต่งมิได้ใช้วรรณกรรมเป็นสิ่งที่แสดงออกซึ่งความรู้สึกและอารมณ์ส่วนตัว

ในแง่ของผู้อ่าน วรรณกรรมมีชีวิตขึ้นมาได้ก็เพราะวรรณกรรมนั้นสื่อความหมายไปสู่ผู้อ่าน เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และคุณค่าของวรรณกรรมก็เป็นคุณค่าที่มนุษย์เป็นผู้กำหนด มิใช่เป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง เหมือนกับสรรพสิ่งในธรรมชาติ ดังนั้นกระบวนการเสพวรรณกรรมนับเป็นกิจกรรมทางอารมณ์และปัญญาของมนุษย์ ซึ่งมีลักษณะเป็นอัตนัยอย่างหลีกเลี่ยงมิได้เช่นกัน

ผู้อ่านมีเสรีภาพในการที่จะตีความและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวรรณกรรมที่ได้อ่าน ปฏิกริยาทางอารมณ์ของคนร้อยคนที่อ่านวรรณกรรมเรื่องเดียวกัน ก็น่าจะเป็นร้อยแบบ แต่ในปฏิกริยาร้อยแบบนี้ควรมีอะไรที่พ้องกัน คล้ายกัน ใกล้เคียงกัน เพราะว่าการวิจารณ์ยังมีปัจจัยอื่นที่มีลักษณะเป็นทั้งอัตวิสัยและภาววิสัยมาช่วยเสริม เช่น การค้นหาวัตถุประสงค์ของผู้แต่ง โดยค้นคว้าหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มาเป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ตัวบทประพันธ์ หรือการค้นคว้าเกี่ยวกับชีวประวัติของผู้แต่ง โดยเลือกข้อมูลที่ช่วยให้เราสามารถเข้าใจและชื่นชมในตัวบทประพันธ์มากที่สุด นอกจากนี้ อาจใช้วิเคราะห์ภาษา รวมทั้งใช้ทฤษฎีทางวรรณกรรม ตลอดจนทฤษฎีในแนวอื่น ๆ เช่น วรรณกรรมกับสังคม มาช่วยตีความ “ลายแทง” ที่ผู้แต่งแสดงไว้ในตัวบทประพันธ์

การตีความและประเมินค่างานประพันธ์ แม้จะมีลักษณะที่เป็นอัตวิสัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ผู้วิจารณ์ต้องเฝ้าสังเกตตนเองว่า การที่เราชอบหรือไม่ชอบงานชิ้นใดนั้นเป็นเพราะอะไร มีเหตุผลของความชอบหรือไม่ชอบอย่างไร เหตุผลนั้นอาจจะมีหลายประการก็ได้ ขึ้นต่อไปจะต้องพิจารณาว่าเหตุผลต่าง ๆ นั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร ถ้าเรามีประสบการณ์มากพอ เราก็น่าจะมองเห็นได้ว่าเราอาจจะพบเหตุผลซ้ำ ๆ กันในงานศิลปะที่ต่างกัน จนทำให้เราสามารถมองเห็นแนวทางที่เด่นชัดของปฏิกริยาทางอารมณ์ของเราเองได้

๒

ความงามทางวรรณศิลป์

ความงามทางวรรณศิลป์ เป็นความรู้พื้นฐานที่จะนำมาใช้วิเคราะห์วิจารณ์ตีความ และประเมินค่า งานประพันธ์

ในการประพันธ์งานเขียนชิ้นหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานร้อยกรองหรือร้อยแก้ว มีจุดประสงค์เด่น ๆ ๓ ประการ ดังนี้

๒.๑ บทประพันธ์ที่มีเนื้อความมุ่งแสดงภาพ

บทประพันธ์หลายบทที่นักเรียนได้อ่านมีเนื้อความมุ่งแสดงภาพ ผู้ประพันธ์จะเลือกสรรคำ มาบรรยาย เพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพทางด้านแสง สี เสียง ความเคลื่อนไหว ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ละครหยุดดูตุลุดด้วยมวยปล้ำ [*]	ยืนประจำหมายสู้เป็นคู่ขัน
มงคลใส่สวมหัวไม่กลัวกัน	ตั้งประจันจذبกระหยับมือ
ดีเข้าปรับปรับไปสองมือปิด	ประจบติดเตะผางหมัดขวางหิว
กระหวัดหวัดหิวผวาเสียงฮาฮือ	คนดูอื้อเออเอาสนั่นอึง

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๑, น. ๕๕)

บทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อความบรรยายภาพการต่อสู้ในเชิงมวยอย่างละเอียด ผู้อ่าน นึกเห็นภาพความเคลื่อนไหวที่รวดเร็วและประชิดตัวของคู่ต่อสู้ และยังได้ยินเสียงโห่ร้องสนั่นของผู้ชม

๒.๒ บทประพันธ์ที่มีเนื้อความมุ่งแสดงอารมณ์

บทประพันธ์จำนวนมากมีเนื้อความพรรณนาอารมณ์ ความรู้สึกของกวีหรือตัวละคร ซึ่งมี ทั้งอารมณ์เศร้า เหงา เปล่าเปลี่ยว สลด รันทด สังเวช และปีติอิ่มเอม ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

จะประมวลงทေးไว้	พระชลนัยน์ที่โหยหา
ดินฟ้าและยมนา	ไม่เท่าเทียมที่เรียมตรอม
ทุกข์ทับบ่เหือดหาย	พระวรกายก็ชুবผอม
ทุกข์เท่าที่พี่ตรอม	แต่ก่อนเก่าบ่เท่าทัน

(กรมศิลปากร, ๒๕๑๒, น. ๑๖)

บทประพันธ์ข้างต้นคัดจากบทพากย์ไซน ตอนนางลอย เป็นตอนที่พระรามคร่ำครวญ เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระศพ (แปลง) ของนางสีดา กวีได้ทรงถ่ายทอดอารมณ์ของพระรามด้วยการใช้ภาพพจน์กล่าวเกินจริง เพื่อโน้มน้าวอารมณ์ของผู้อ่านให้รู้สึกคล้อยตามได้ว่า พระชลนัยน์ทุก ๆ หยด ของพระรามนั้นกลั่นจากความโศกเศร้าอันลึกซึ้งที่ต้องสูญเสียนางอันเป็นที่รัก

* ต้นฉบับใช้คำว่า “ละครหยุดดูตุลุดด้วยมวยปล้ำ”

๒.๓ บทประพันธ์ที่มีเนื้อความมุ่งแสดงความคิด

บทประพันธ์อีกส่วนหนึ่งมักมีเนื้อความมุ่งแสดงความคิด ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเด็น คือ

๑) ความคิดในแง่สังคม

บทประพันธ์บางบทมุ่งหมายแสดงความคิดที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่น แสดงความคิดเห็นเชิงอุดมการณ์เพื่อให้สังคมดีขึ้น หรือการวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นไปของสังคม ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ชวานาส่วนมากยากจน	เบี้ยต่อไส้ทน
ชวายนกู้จ่านำเอา	หาเงินไทยเขา
เงินมาลงทุนหมุนเข้า	
ดอกเบี้ยเรียกเชือดเลือดเนื้อ	
ปีไหนทำได้เหลือเฟือ	จึงกำไรเหลือ
มิฉะนั้นตันไซ้ไปพอ	
ลงปลายนาพลอยร่อยหรอ	ขายเขาเช่าต่อ
แต่พอยังชีพชูชนม์	

(ครูเทพ, ๒๕๑๕, น. ๑๙๑)

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นกวีนิพนธ์ของครูเทพ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ แสดงสภาพปัญหาของชาวนาไทยในสมัยนั้นว่าส่วนใหญ่เป็นผู้ยากจน ต้องไปกู้เงินจากนายทุนซึ่งคิดดอกเบี้ยแพง และได้ผลผลิตจากการทำนาก็ต้องนำเงินที่ได้ไปใช้หนี้เงินกู้ทั้งเงินต้นทั้งดอกเบี้ย บางครั้งก็ไม่พอจ่าย จนในที่สุดต้องขายที่นาแล้วเช่าเพื่อทำกินต่อไป นอกจากคำประพันธ์บทนี้แล้ว ครูเทพยังได้สร้างสรรค์บทกวีเพื่อนำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมในด้านต่าง ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ทั้งเรื่องการเมือง การศึกษา การพัฒนาชนบท ปัญหาความยากจน และปัญหาของสตรี เป็นต้น

๒) ความคิดในแง่ศีลธรรม

บทประพันธ์บางบทโดยเฉพาะวรรณกรรมเชิงคำสอน เช่น โคลงโลกนิติ มีเนื้อหา มุ่งแสดงคติธรรมสอนใจ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

กละออมเพ็ญเพียบน้ำ	ฤติง
โอ่งอ่างพร่องชลชิง	เฟื่องหม้อ
ผู้ปราชญ์หอนสูงสิง	เย้ยใหญ่
คนโง่รู้น้อยก่อ	พลอดพินประมาณ

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร, ๒๕๑๔, น. ๖)

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นคำสอนให้พุดจาแต่พอประมาณ ไม่อวดรู้เกินตน

๓) ความคิดในแง่ปรัชญา

บทประพันธ์บางบทมีเนื้อหาแสดงแง่คิดทางปรัชญา เช่น ทศนะที่เพ่งมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต สังคม กับโลก ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

สิ่งใดในโลกล้วน
คงแต่บาปบุญยัง
คือเงาติดตัวตรึง
ตามแต่บุญบาปแล้ว

อนิจจัง
เที่ยงแท้
ตรึงแน่น
ก่อเกื้อรักษา

(กรมศิลปากร, ๒๕๔๐, น. ๔๒๒)

โคลงสี่สุภาพบทนี้ คัดจากวรรณคดีเอกสมัยอยุธยาเรื่องลิลิตพระลอ มีเนื้อหาที่แสดงถึงพุทธปรัชญาคือ ความเป็นอนิจจังตามหลักไตรลักษณ์ซึ่งเป็นคำสอนหลักของพุทธศาสนา วรรณคดีเรื่องนี้เป็นวรรณคดีโบราณของไทยที่ตีความเรื่อง “กรรม” ว่าเป็นผลของการกระทำที่เป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดผลต่าง ๆ ในชีวิต ปรากฏในพฤติกรรมของตัวละครเอกในเรื่องที่ได้รับผลจากการกระทำของตน ดวงมน จิตรจำนงค์ (๒๕๔๖, น. ๗๙) ผู้ศึกษาปรัชญาชีวิตใน ลิลิตพระลอ ได้กล่าวสรุปว่า กวีได้มองความเป็นไปในชีวิตตรงตามพุทธปรัชญาที่ว่า มนุษย์เป็นผู้บังการชีวิตของตนด้วยอำนาจแห่งอวิชชา ตัณหา อุปาทาน มนุษย์ผู้ไม่สามารถเอาชนะตัวเองได้โดยการขจัดอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ก็จะตกเป็นเหยื่อแห่งความปรารถนาดีนของตนของตัวอย่างน่าสลดสังเวช และสิ่งเหล่านี้ก็คือความจริงแห่งชีวิต

ความคิดในวรรณคดีและวรรณกรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดด้านสังคม แนวคิดด้านคตินิยม หรือแนวคิดด้านปรัชญา อาจไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัด หรือบอกอย่างตรงไปตรงมาเสมอไป กวีหรือผู้แต่งมักซ่อนหรือนำเสนอไว้อย่างแนบเนียนด้วยกลวิธีทางวรรณศิลป์ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่นักเรียนจะต้องใช้วิธีการวิจารณ์ด้วยการวิเคราะห์และตีความโดยพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก เพื่อให้เข้าใจแนวคิดต่าง ๆ ที่อยู่ในวรรณคดีและวรรณกรรมเรื่องที่ได้อ่าน

๓) กลวิธีทางวรรณศิลป์

กลวิธีทางวรรณศิลป์ คือ ความรู้พื้นฐานทางวรรณศิลป์ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง มีส่วนประกอบดังนี้

๓.๑ การเล่นเสียงและจังหวะ

๑) การเล่นเสียงสัมผัสสระ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ในกวีนิพนธ์ไทยถือเรื่องเสียงเสนาะเป็นเรื่องสำคัญ วิธีการสร้างความงามทางเสียงที่นิยมมาก คือ การเล่นเสียงสัมผัส ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ นอกจากนี้ ยังนิยมเล่นเสียงวรรณยุกต์ และเล่นจังหวะ เช่น การเล่นจังหวะสมดุลง

แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์
ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด

มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด
ก็ไม่คิดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน
(สุนทรภู่, ๒๕๔๔, น. ๓๐๙)

สัมผัสสระ คือ การซ้ำเสียงคำที่มีสระเดียวกันและตัวสะกดมาตราเดียวกันในวรรคเดียวกัน คำประพันธ์บทนี้มีกลวิธีการสร้างความไพเราะทางเสียงจากเสียงสระและพยัญชนะสะกดของคำที่ซ้ำกันในแต่ละวรรค เช่นคำว่า ว่า สัมผัสสระกับ คำว่า ว่า อย่า คำว่า ล้ำ สัมผัสสระกับคำว่า ทำ(หนด) หรือคำว่า ใน สัมผัสสระกับคำว่า ใจ เป็นต้น

๒) การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ลางลึงลึงลอดไม้
แลลูลึงลึงชิง
ลึงลมไล้ลมตึง
แลลูลึงลึงลางไหล้

ลางลึง
ลูกไม้
ลึงโลด หนินา
ลอดเลี้ยวลางลึง

(กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓, น. ๓๒)

การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะ คือ การซ้ำเสียงพยัญชนะต้นในวรรคเดียวกันหรือต่างวรรคสร้างให้เกิดเสียงเสนาะในคำประพันธ์ โคลงบทนี้กวีเล่นเสียงพยัญชนะต้น /ล/ ซ้ำกันตลอดบทเมื่ออ่านออกเสียงก่อให้เกิดความไพเราะทางเสียง

นอกจากการเล่นเสียงพยัญชนะต้นแล้ว โคลงบทนี้ยังใช้คำเดียวกันซ้ำกันคือคำว่า ลึง ในตำแหน่งต่าง ๆ ของโคลงตลอดทั้งบทด้วย ซึ่งการซ้ำคำว่า ลึง ในโคลงบทนี้ มีทั้งการเล่นความหมายของคำพ้องรูปพ้องเสียงที่มีความหมายต่างกัน คือ ลึง ที่เป็นสัตว์ กับ ลึง ที่เป็นต้นไม้ (ไม้ลางลึง) และการเล่นคำที่มีความหมายเหมือนกันเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีลึงหลายชนิดที่กล่าวถึงในโคลงบทนี้

๓) การเล่นเสียงวรรณยุกต์

การเล่นเสียงวรรณยุกต์ คือ การเล่นเสียงสูง-ต่ำ คล้ายการผันเสียงวรรณยุกต์สังเกตได้ว่า การเล่นเสียงวรรณยุกต์ตามขนบแบบแผนมักกำหนดไว้ที่กลุ่มว่า คำที่เล่นเสียงวรรณยุกต์ ๒ หรือ ๓ คำนั้นจะต้องมีเสียงสระและพยัญชนะท้ายเดียวกัน และเป็นคำที่สัมผัสกัน เช่น ทอง-ทอง-ทอง นอกจากนี้มีข้อสังเกตเพิ่มขึ้นอีกว่า ความหมายของคำที่เล่นเสียงวรรณยุกต์ส่วนใหญ่จะใกล้เคียงกัน ทั้งนี้ การเล่นเสียงวรรณยุกต์มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความหลากหลายของระดับเสียงสูง-ต่ำ ซึ่งจะทำให้เกิดความไพเราะด้านเสียงโดยตรง ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

บัวตูมตูมตูมตูม	กลางตม
สูงส่งทงทานลม	ลุ่มลุ่ม
แมลงเม่าเม่าเม่าจม	ชมชราบ
จู้จู้ริมกัม	พาดไม้ ไทรทอง
เขวี่ยนคู้คู้	เคียงสอง
เยื้องย่างนางยุงทอง	ท่องท่อง
ทิวทุ่งทุ่งมอ	มัจฉพราศ
เทาเทาเทาหย่อง	เลียบลืมริมทาง
	(กรมศิลปากร, ๒๕๔๕, น. ๖๔๗)

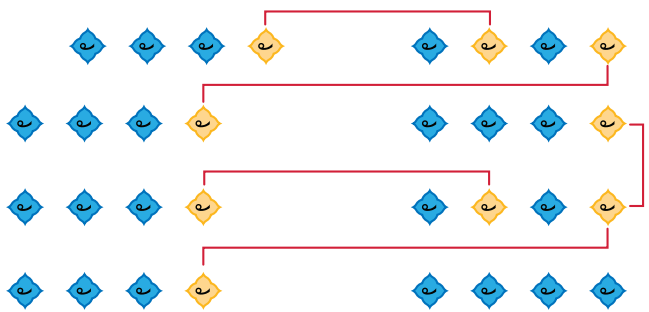
๔) การเล่นจิ้งหะ

ฉันทลักษณ์ทุกชนิด ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย ล้วนมีจิ้งหะตามแบบแผนกำหนด สังเกตว่า บทประพันธ์บางวรรคหรือบางบท กวีตั้งใจเล่นจิ้งหะเป็นพิเศษ จิ้งหะเนิบช้า จิ้งหะกระชั้น ทั้งนี้ ด้วยปัจจัยของการเลือกเสียงสระ เสียงพยัญชนะ หรือการซ้ำคำในตำแหน่งคำบางคำ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

แรมทางกลางเถื่อน	ห่างเพื่อนหาผู้
หนึ่งใดนี้กดู	เห็นใครไปมี
หลายวันถันลวง	เมืองหลวงธานี
นามเวลาลี	ดุ่มเตาเข้าไป
ผูกไมตรีจิต	เชิงชิตชอบเชื่อง
กับหมู่ชาวเมือง	ฉันท้อขมาลัย
เล่าเรื่องเคื่องขุน	ว่าวุ่นวายใจ
จำเป็นมาใน	ตัวต่างแดนตน
	(ชิต บุรทัต, ๒๕๑๘, น. ๑๙)

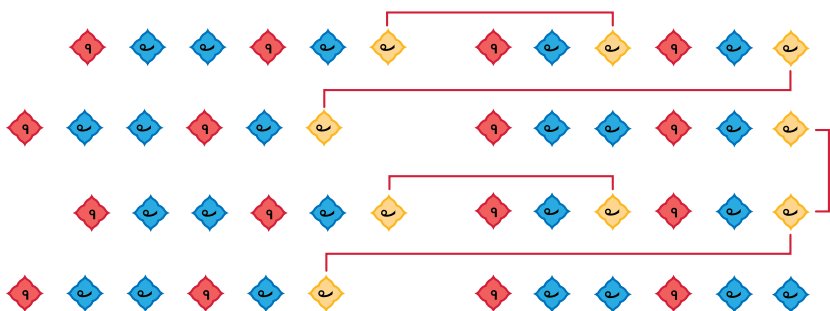
บทประพันธ์ข้างต้นนี้แต่งด้วยวิชขุมมालาฉันท ซึ่งกำหนดให้ใช้คำครุ คือ คำที่มีเสียงหนักทุกคำ และยังใช้สระเสียงยาวต่อเนื่อง เช่น “แรมทางกลางเถื่อน ห่างเพื่อนหาผู้... เมืองหลวงธานี นามเวลาลี” ดังนั้น บทประพันธ์บทนี้จึงมีจิ้งหะเนิบช้า สอดคล้องกับภาพการเดินทางของวีรสการพราหมณ์และการผูกไมตรีกับชาวเมืองเวลาลี

บทประพันธ์ข้างต้นแต่งด้วยวิชขุมมालาฉันท ซึ่งมีผังครุดังนี้

ถลันจ้วงทะเลงจำ	บุรุษนำองค์หนู
บุรุษรูกองครุ	ประจัญร่วมประจัญบาน
อนงค์เพศมนัสพี-	ราชาศรัทธาราชญ
มิได้ดาบก็คว้าวาน	มิได้หอกก็คว้าวาล
มิได้มีดก็เอาไม้	ตระบองใหญ่ตระบองยาว
กระหน่ำฟาดพิฆาตลาว	เตลิดแล่น ณ แดนดง
	(พระยาอุปกิตศิลปสาร, ๒๕๗๓, น. ๑๔๐)

บทประพันธ์ข้างต้นแต่งด้วยภุขงคประยาตฉันท ซึ่งมีผังครุลดังนี้

จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของกลุ่มคำที่มีเสียง เมา-หนัก-หนัก ซ้ำเป็นช่วง ๆ ทำให้ฉันทบทน์ มีจังหวะรุกไล่ และการซ้ำกลุ่มคำว่า **มิได้ด่าบก็คว้าวาน มิได้หอกก็คว้าวลาว มิได้มีดก็เอาไม้** ทำให้ข้อความมีจังหวะสมดุลทางเสียงและความหมาย ก่อเกิดจินตภาพของชาวนครราชสีมาที่ลุกขึ้น คว้าวอาวุธเท่าที่จะหาได้มาต่อสู้กับศัตรูอย่างฮึกเหิม

การเล่นจังหวะในคำประพันธ์ บางครั้งก็ตั้งใจสร้างข้อความให้มีทั้งเสียงสมดุลและความหมายล้อขนานกันไปด้วย ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

สาตปิ่นไฟยะแย้ง แผลงปิ่นพิษยะยุ่ง ฟุ้งหอกใหญ่คะคว้าง ขว้างหอกชัตคะไขว่
ไล่คะคลุกบุกบัน เจื้อดาบฟันฉะฉาด ง่าง้าวฟาดฉะฉับ
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๓๐, น. ๗๔)

ถ้านำบทประพันธ์ข้างต้นมาวางขนานเป็นคู่ ๆ จะเห็นได้ว่า นอกจากจะมีจำนวนคำเท่ากันแล้ว กวียังเลือกคำซ้อนหรือคำเดียวกันมาวางคู่กัน ทำให้ข้อความมีเสียงสมดุลและสื่อความหมายที่ล้อขนานกันไป ดังนี้

	สาตปิ่นไฟยะแย้ง แผลงปิ่นพิษยะยุ่ง	ฟุ้งหอกใหญ่คะคว้าง ขว้างหอกชัตคะไขว่	เจื้อดาบฟันฉะฉาด ง่าง้าวฟาดฉะฉับ
โครงสร้างซ้ำกัน	...ปิ่นไฟ...ปิ่นพิษ...	... หอกใหญ่... หอกชัต...	... ดาบ ... ง้าว...
คำซ้อนคู่กัน	สาต คู่กับ แผลง	ฟุ้ง คู่กับ ขว้าง	เจื้อ คู่กับ ง่า
	ยะแย้ง คู่กับ ยะยุ่ง	คะคว้าง คู่กับ คะไขว่	ฟัน คู่กับ ฟาด ฉะฉาด คู่กับ ฉะฉับ

๓.๒ การสรรคำ
การสรรคำ หมายถึง การเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะแก่เนื้อความ บริบทตัวละคร เช่น เลือกสรรคำที่มีศักดิ์สูง สร้างลีลาที่งดงาม เลือกสรรคำที่เรียบง่ายแต่ลึกซึ้ง ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

แลถนัดในเบื้องหน้าโน้น ก็เขาใหญ่ยอดเยี่ยม**โพยม**อย่างพยับเมฆ มีพรรณเขียวขาว
ด้าแดงดูดิเรกตั้งรายรัตนมณีแนมน่าใครชม ครั้นแสง**พระสุริยะ**ส่องระดมก็**ดูเด่นดังดวงดาว**
วาวแวววะวาบ ๆ ที่เวียงรุ่ง **วิจิตรจรัสจรัญรุ่ง**เป็นสิริรุ่งฟุ้งพันเพียงคณัมพรพินนากาศ
(กรมศิลปากร, ๒๕๒๔)

บทประพันธ์นี้ นอกจากจะสรรคำที่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะ ดังคำว่า **ดูเด่นดังดวงดาว วาวแวววะวาบ ๆ เวียงรุ่ง วิจิตรจรัสจรัญรุ่ง** นอกจากนี้ กวียังเลือกคำยืมบาลีสันสกฤตมาใช้อย่างแพร่พราว เช่น **โพยม คณัมพร นากาศ พระสุริยะ**

๓.๓ การเล่นคำ
การเล่นคำ คือ การนำคำที่มีรูปหรือเสียงพ้องกันหรือใกล้เคียงกันมาเล่นในเชิงเสียงและความหมาย การเล่นคำมีหลายวิธี เช่น การเล่นคำพ้องรูปพ้องเสียง การเล่นคำหลายความหมาย

๑) เล่นคำพ้อง คือ การเล่นคำที่มีลักษณะดังนี้ คำที่มีรูปคำเหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกัน แต่มีความหมายต่างกัน (คำพ้องรูปพ้องเสียง) หรือคำที่มีรูปคำต่างกัน ออกเสียงเหมือนกัน มีความหมายต่างกัน (คำพ้องเสียง) โดยกวีนำคำพ้องวางไว้ใกล้กันเพื่อเล่นกับเสียงที่ซ้ำกันและเล่นความหมายของคำที่ต่างกัน ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ว่าพลางทางชมคนนาก โผนผกจับไม้อิงมี
เบญ**จวรรณ**จับ**วัลย์**ขาลี เหมือน**วัน**พีไกลสามสุดามา
นางนวลจับ**นางนวล**นอน เหมือนพีแนบ**นวล**สมรจินตะหรา
จากพรากจับ**จาก**จันรรจา เหมือน**จาก**นางสการะวาที
(พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, ๒๕๔๖, น. ๒๖๔)

บทประพันธ์นี้เล่นคำพ้อง ๓ ชุด คือ วรรณที่ ๒ เล่นคำที่ออกเสียงว่า “วัน” ได้แก่ เบญ**จวรรณ** **วัลย์**ขาลี และ **วัน** (ที่ไกลจากนางมา) วรรณที่ ๓ เล่นคำว่า “นวล” ในความหมายว่า นกนางนวล ตัณนางนวล และ นวลน้อย วรรณที่ ๔ เล่นคำว่า “จาก” ในความหมายว่า **นจาก**จาก **ตั้น**จาก และ **พราก**จาก

๒) เล่นคำหลายความหมาย คือ การเล่นคำเดียวกันแต่มีความหมายหลายอย่าง ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

ไม่**เมา**เหล้าแล้วแต่เรายัง**เมา**รัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึง**เมา**เหล้าเข้าส่ายก็หายไป แต่**เมา****ใจ**นี้ประจำทุกคำคิน
(สุนทรภู่, ๒๕๒๙, น. ๑๕๑)

บทประพันธ์นี้เล่นคำว่า “เมา” คือ **เมาเหล้า เมารัก** และ **เมาใจ** เมาเหล้า คือ ตึ่มสุราเมามาย ไม่ได้สติ ส่วนเมารัก และ เมาใจ สื่อความหมายว่า ลุ่มหลงในความรัก

๓) เล่นคำอักษาส ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

คำอักษาส คือ คำซ้ำประเภทหนึ่งที่กร่อนเสียงพยัญค์หน้าเป็นสระอะ ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

สาตปิ่นไฟยะแย้ง แผลงปิ่นพิษยะยุ่ง ฟุ้งหอกใหญ่คะคว้าง ขว้างหอกชัตคะไขว่
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ๒๕๓๐, น. ๗๔)

๓.๔ การซ้ำคำ

การซ้ำคำ คือ การใช้คำเดียวกันกล่าวซ้ำหลายแห่งในบทประพันธ์หนึ่งบท เพื่อย้ำความให้หนักแน่นขึ้น ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

เพราะว่าไทยจะได้เป็นไทยแท้ ไทยจะได้เจริญรอยเดิม ไทยจะได้เปลื้องลัทธิขอม
ไทยจะได้อมอำนาจอธิปไตย ไทยจะได้เป็นใหญ่ในการเมือง ไทยจะได้ปกครองตนเอง
ไทยจะได้มีสิทธิของตน อันตรึงตราไว้ในปมฉบับอันศักดิ์สิทธิ์ สิทธิที่จะเสมอหน้ากัน สิทธิที่จะ
เชื่อถือตามใจชอบ สิทธิในส่วนร่างกาย เคหสถานและทรัพย์สิน สิทธิในการพูด การเขียน และ
การโฆษณา สิทธิในการศึกษาอบรม สิทธิในการประชุมและการตั้งสมาคม สิทธิในการดำเนิน
อาชีพ และสิทธิเลือกตั้งผู้แทนไปกำกับราชการแผ่นดิน
แต่ไทยไม่ทิ้งไท ไทยรักชาติ กิ๊กราช รักราชเป็นที่เคารพสักการ ไทยชูชาติ กิ๊ชราช
ชูราชเป็นประมุขประชาชาติ ประมุขผู้ทรงใช้อำนาจอธิปไตยของไทยไทยทั้งมวล
(พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์, ๒๕๒๒)

บทประพันธ์ข้างต้นสร้างความโดดเด่นด้วยการซ้ำคำว่า ไทย และ สิทธิ ทุกประโยค ทั้งนี้ เพื่อย้ำความคิดเกี่ยวกับความเป็นเอกราชของไทยและการธำรงไว้ซึ่งสิทธิอันชอบธรรมของปวงชนชาวไทย
คำประพันธ์บทนี้ยังเล่นคำ ไทย กับ ไท ในข้อความว่า ไทยไม่ทิ้งไท ซึ่งมีเสียงของคำ
ใกล้เคียงกัน คือมีเสียงพยัญชนะต้น สระ และเสียงพยัญชนะท้ายเหมือนกัน ต่างกันที่ระดับเสียง
วรรณยุกต์ซึ่งเป็นเสียงที่ทำให้คำมีความหมายต่างกัน คำว่า ไทย หมายถึงเมืองไทยหรือคนไทย ส่วน ไท
แปลตามรูปศัพท์ว่า ผู้เป็นใหญ่ ในที่นี้หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น การเล่นคำว่า ไทย กับ ไท
ในวรรคนี้จึงสร้างความกระชับหนักแน่นของข้อความ และสื่อความหมายลึกซึ้งว่า ปวงชนชาวไทยที่
มีสิทธิสมบูรณ์นั้นเปี่ยมด้วยใจอันจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน

หมายเหตุ

๑ การซ้ำคำกับการใช้คำซ้ำ มีความต่างกัน
คำซ้ำ คือ คำคำเดียวกันนำมากล่าว ๒ ครั้ง เช่น แดง ๆ น้อย ๆ แปลก ๆ

๒ การซ้ำคำย้ำความ ให้สังเกตว่าเป็นการซ้ำคำที่สำคัญ เพื่อย้ำน้ำหนักความไม่ใช่ซ้ำแล้วพุ่มเพื่อย เช่น
“คุณแม่ก็บอกว่า ถ้าเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ ก็กลับไปช่วยคุณแม่ค้าขายดีกว่าเพราะทุนก็น้อย
น้อง ๆ ก็ยังมีอีกมาก ขำพเจ้าคิดดูแล้วก็เห็นดีกับคุณแม่ ขำพเจ้าก็กลับไปช่วยคุณแม่ค้าขายได้
ปีหนึ่ง ก็คิดอยากเรียนต่ออีก ขำพเจ้าก็สมัครสอบเข้ามหาวิทยาลัย แต่ก็สอบไม่ได้ในที่สุด ขำพเจ้า
ก็ตัดสินใจว่า จะตั้งใจทำงานส่งเงินให้น้องเรียนดีกว่า”
ตัวอย่างนี้ เป็นการซ้ำคำที่พุ่มเพื่อย ได้แก่ คุณแม่ ขำพเจ้า ซึ่งทำให้เนื้อความซ้ำซาก สะดุดหู
ไม่ใช่ซ้ำเพื่อเล่นหรือเน้นย้ำความหมาย คำที่ซ้ำในตัวอย่างนี้สามารถเปลี่ยนเป็นการใช้คำอื่นหรือ
ตัดออกได้เพื่อให้ข้อความกระชับ และให้ข้อเขียนเกิดความงาม
(พ.นพวรรณ, ๒๕๒๕, น. ๖๕-๖๗)

๓.๕ การหลากคำ

ในบทประพันธ์บางบท กวีใช้วิธีการหลากคำเพื่อเลี่ยงการใช้คำคำเดียวซ้ำ ๆ กัน ซึ่งทำให้ฟัง
แล้วเกิดความซ้ำซาก ไม่รื่นหู และถือเป็นการซ้ำคำที่ไม่จำเป็น เช่น เลือกใช้คำว่า สมร นงคราญ นงราม
เอเวอร์ เอบาง จอมสวาท บังอร นุช โฉมฉาย ในความหมายว่า “นาง” กล่าวอีกนัยหนึ่ง การหลากคำ
ก็คือ การใช้คำไวพจน์ หรือคำที่มีความหมายเหมือนกัน ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

พอลับดวงดังทรวงจะโถมหัก	เหมือนนรังกรักแรมนิราศเด็ดขาดผล็อย
ขึ้นสิบสามค่ำเดือนไม่เคลื่อนไหวคล้อย	บุหลันลอยเลื่อนมหานภาลัย
แหงนชะแ่งแลดูพระจันทร์แจ่ม	เหมือนพวงแก้มนุชน้องอันผ่องใส
ที่วงกลางหว่างคำดูรำไร	เหมือนผีไฟแค้นดำยั้งขำคม
(กรมศิลปากร, ๒๕๖๔, น. ๑๓๙)	

บทประพันธ์ข้างต้นกวีกล่าวเปรียบเทียบดวงจันทร์กับใบหน้านางอันเป็นที่รัก กวีกล่าว
ถึงพระจันทร์หลายแห่งโดยใช้คำไวพจน์ที่มีความเดียวกัน ได้แก่ เดือน บุหลัน และ พระจันทร์ เพื่อ
หลีกเลี่ยงการใช้คำเดียวกันซ้ำกันในที่ใกล้กันซึ่งจะทำให้เมื่อฟังแล้วเกิดความซ้ำซาก ไม่ไพเราะรื่นหู

๓.๖ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

คือคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบเพราะรู้คำตอบชัดเจนอยู่แล้ว การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์
เป็นวิธีการเรียบเรียงความอย่างหนึ่ง เพื่อให้กระทบใจหรือเร้าใจผู้อ่านหรือผู้ฟัง เป็นการเน้นเนื้อความให้
มีน้ำหนักดึงดูดความสนใจหรือให้ข้อคิด คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีอย่างหนึ่งที่นิยมใช้มากในการพูด
ในที่ประชุมชนเพื่อต้องการสร้างอารมณ์แก่ผู้ฟังให้เกิดผลตามต้องการ (สำนักราชบัณฑิตยสภา,
๒๕๖๐, น. ๔๓๙) ตัวอย่างการใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ เช่น “ถึงเวลาแล้วหรือยัง ที่เราจะค้นหาคุณค่า
ของความเป็นมนุษย์ของเราให้พบ” หรือ “เราจะยังยอมเป็นทาสความคิดของเราอยู่ต่อไปอีกหรือ”

การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ ปรากฏในบทประพันธ์วรรณคดีและวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก
ดังตัวอย่างบทประพันธ์ต่อไปนี้

สงสารนักภักดีเจ้าพี่เอย	เป็นคู่เซยเคียงชิดพิสมัย
ถึงรูปชั่วตัวดำแต่น้ำใจ	จะหาไหนได้เหมือนเจ้าเยาวมาลย์
(สุนทรภู่, ๒๕๔๔, น. ๑๖๑)	

บทประพันธ์ข้างต้นเป็นคำกล่าวของพระอภัยมณีที่แสดงความเศร้าโศกที่นางผีเสื้อสมุทร
ต้องสิ้นชีพด้วยเสียงปี่ของตน พระอภัยมณีเกิดความสลดใจและสะเทือนใจด้วยระลึกถึงความดีที่
นางกระทำต่อตนเมื่อครั้งอยู่ร่วมเป็นสามีภรรยากัน การที่กวีใช้กลวิธีการตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ
ว่าเกี่ยวกับนางผีเสื้อสมุทรว่า “จะหาไหนได้เหมือนเจ้าเยาวมาลย์” จึงเป็นวิธีการเรียบเรียงความ
ที่ช่วยสร้างอารมณ์ผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกโศกเศร้าอย่างลึกซึ้งซึ่งร่วมไปกับพระอภัยมณี